

Wioletta Pawlikowska
(Uniwersytet Adama Mickiewicza)

Prokuratorzy wileńskiej kapituły katedralnej w drugiej połowie XVI wieku

Badania nad kapitułami, mające już długą tradycję, nadal cieszą się popularnością. Jednak wciąż nierozpoznane zostaje wiele zagadnień związanych z funkcjonowaniem tych korporacji. Tak ma się sprawa również z urzędem prokuratora. Metodycznie instruktywne są dla nas studia Antoniego Gąsiorowskiego¹, który stworzył wzorzec badawczy, jaki zastosował w swoich dociekaniach nad urzędem prokuratora Paweł Dembiński².

Podstawowym źródłem o charakterze normatywnym, informującym o uprawnieniach i obowiązkach spoczywających na prokuratorach kapituły wileńskiej, jest statut kapitulny z 1515³. Szczególne znaczenie mają dekrety tegoż statutu, traktujące wprost o interesującym nas urzędzie. Są to: *Ad officia procuratorum nullus se intromittat*⁴; *De omnimoda statutorum observatione et exequitione*⁵; *Ut procuratores exacto anno rationem suae administrationis ponant*⁶; *De intimatione anniversariorum per procuratores facienda*⁷; *De creandis procuratoribus in capitulo generali*⁸; *De temporibus ra-*

---

¹ A. Gąsiorowski, *Prokuratorzy gnieźnieńskiej kapituły katedralnej w XV wieku*, w: *Droga historii*, Lublin 2001.

² P. Dembiński, *Prokuratorzy poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1428-1500*, „*Roczniki Humanistyczne*”, 69 (2003).

³ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (Dalej: BLAN), F43-155, k. 1-36.

⁴ BLAN, F43-155, k. 24v.

⁵ BLAN, F43-155, k. 25.

⁶ BLAN, F43-155, k. 25.

⁷ BLAN, F43-155, k. 29.

⁸ BLAN, F43-155, k. 30.

*tionis a capituli procuratoribus quotannis reddendae*⁹. Oczywiście także informacje zawarte w dekretach traktujących o zasadach zarządzania majątkiem kapitulnym.

Inna kategoria źródeł jaka informuje o działalności kapituły to stenogramy z jej obrad. Odnajdziemy tam informacje o wyborze i nominacjach na wszystkie urzędy w tym gremium. Właśnie ten zespół źródeł pozwala poznać nieco smaku życia codziennego członków kapituł i Wilna wieku XVI. W protokołach znajdziemy również informacje nie tylko na temat składu osobowego kapituły, ale przede wszystkim możemy wskazać rzeczywistych jej członków, tzn. stałych rezydentów, a także możemy starać się wykazać ich stopień zaangażowania w działalność korporacji.

Trzecim typem źródeł tu wykorzystanych są zachowane, wcale liczne, rachunki zdawane corocznie przez prokuratorów.

Kapituła jako instytucja z osobowością prawną, musiała funkcjonować zgodnie z regułami prawa. Tak gremialnymi jak i zasadami prawa kanoniczego. Problemy winny być rozwiązywane „in gremium”. Praktyka powodowała jednak, że niektóre czynności zlecała urzędnikom kapitulnym. Ich kompetencje, zakres obowiązków i uprawnienia narastały wraz z powiększaniem się podstaw materialnych i rozwojem interesów gospodarczych kapituły¹⁰. Do takich urzędów - poza godnościami - należały w kapitule wileńskiej: urząd prokuratora, dywizora, ekwikatora, notariusza, woźnego i syndyka (ekonoma).

W diecezjach polskich urząd prokuratora kapitulnego wykształcił się na przełomie XIII i XIV w.¹¹, a po raz pierwszy odnotowany jest w Krakowie w 1355 r.¹².

Najważniejsze wzmianki o urzędzie prokuratora w kapitule wileńskiej pochodzą z 1515 roku. Bliższe dane dotyczące zadań tego urzędnika zawierają statuty kapitulne. Wtedy już struktura była w pełni ukształtowana. Na tej podstawie nie jesteśmy jednak w stanie wnioskować na temat samego procesu kształtowania się tego urzędu, kolejności narastających kompetencji oraz czasu powstania. Być może, wzorem innych kapituł, w najwcześniejszym okresie istnienia prokurator był pomocnikiem prepozyta w prowadzeniu spraw gospodarczych¹³.

Zgodnie z literą wymienionego statutu prokurator był wybierany przez gremium kapitulne tylko podczas sesji kapituły generalnej jesiennej. Kapituła wyznaczała początkowo dwóch prokuratorów. W 1522 roku na sesji kapitulnej gremium postanowiło podtrzymać i zatwierdzić oraz w przyszłości stosować uchwałę z 1521 roku o jednym generalnym prokuratorze. Wtedy też raz jeszcze powtórzone

⁹ BLAN, F 43-155, k. 31.

¹⁰ O tym W. Góralski, *Kapituła katedralna w Płocku XII- XVI w. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock 1979, s. 224-225.

¹¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005, s. 195; M. D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 171-172; E. Wołkiewicz, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje- organizacja- skład osobowy (1386-1477)*, Opole 2004, s. 142-143.

¹² W. Góralski, *Kapituła katedralna w Płocku...*, s. 225.

¹³ M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003, s. 215.

zostały obowiązki nań spoczywające. Podstawowym wymogiem była stała rezydencja w Wilnie. Jego zadaniem było czuwanie nad domami kapituły i poprawnym prowadzeniem się kapłanów. Występnym karać miał cenzurami kościelnymi i sankcjami finansowymi, co w konsekwencji miało doprowadzić do poprawy życia kleru. Jednakże jeśli by sam prokurator z jakiegokolwiek przyczyny czy to miłości braterskiej, czy też chęci zysku zaniechał ich wypełnienia sam podlegał tejże karze statutowej. Podsumowując miał prawo „czynić wszystko i do skutku doprowadzać”¹⁴. W objężdżaniu i wizytowaniu majątków z pomocą prokuratorowi miało przyjść dwóch wizytatorów objężdżających zwanych rozdzielaczami – *divisores*¹⁵. Ustawę zmieniono 4 X 1533 roku. Miast jednego postanowiono ponownie powoływać dwóch prokuratorów. Mianowicie jednego generalnego przydając mu do pomocy trzech spośród grona¹⁶.

Zdaje się, że dysponowali oni różnymi uprawnieniami, przez co różny był zakres przydzielonej im władzy. Brak wprowadzie jednoznacznych informacji o takim unormowaniu, ale z dokumentów wynika zhierarchizowanie. „Pierwszemu” prokuratorowi podlegali pozostali¹⁷. Jednakże od lat 60 wieku XVI zauważamy, że urząd prokuratora sprawuje znów jedna osoba¹⁸.

W świetle prawa zwyczajowego, przed 1515 rokiem, raz obrani prokuratorzy czasami pełnili swe obowiązki do śmierci, a kapituła nie mogła usuwać ich z urzędu nawet gdy byli mało gospodarni. Aby temu zapobiec wydała dekret, stanowiący, że prokuratorów obierać należy corocznie¹⁹.

Odtąd kadencja urzędu prokuratora trwała z reguły jeden rok, choć z reguły przedłużano ją na lata kolejne. W świetle statutu kadencja rozpoczynała się w święto Translacji św. Stanisława i kończyła w to samo święto roku następnego. Po upływie rocznej kadencji, jeśli prokurator dobrze wypełniał swe obowiązki wybierano powtórnie tą samą osobę. Najczęściej jednak akta nie informują o powtórnym wyborze.

Statut kapitulny zalecał, aby na prokuratorów kapituły wybierać jedynie kandydatów odpowiednich do pełnienia tego obowiązku. Wymagano całkowitej uczciwości, wydawać by się mogło, że i sprawności fizycznej. Jednak, jak się wydaje z braku odpowiednich kandydatów, kapituła 6 X 1567 postanowiła wybrać na prokuratora po księdzu Janie Makowieckim prałata scholastyka Stefana Grabię Jałbrzy-

¹⁴ BLAN, F43-210/2 [Dalej: AVCV III], k. 56, Herbert I, § 146, k. 27.

¹⁵ *Divisores* mieli corocznie rekrutować się według kolejności starszeństwa z osób kapitulnych. W ich rękę miał być skarbiec kapitulny. Do obowiązków ich należeć miało sprawdzanie stanu technicznego domów i prestymoniów. Corocznie mieli też odbywać podróż na Ruś w celu wybrania stamtąd podatków i czynszów, które następnie winni byli złożyć prokuratorowi. Zadaniem *Divisores* było także słuchanie zdawanych przez prokuratora rachunków, z prawem kwitowania. W razie nagłej potrzeby mogli zostać powołani na zastępców, AVCV II, k. 56, Herbert I, § 146, k. 27.

¹⁶ AVCV II, k. 1v, Herbert I, § 3, k. 81.

¹⁷ O tym A. Gąsiorowski, *Prokuratorzy...*, s. 452; P. Dembiński, *Prokuratorzy poznańskiej kapituły katedralnej...*, s. 135.

¹⁸ Zob. Aneks.

¹⁹ *De creandis Procuratoribus in capitulo generali*, BLAN, F43-155, k. 30.

kowsiego. Koniecznie nakazała mu przyjąć na siebie ten obowiązek pod karą utraty refekcji ze wszystkimi dochodami. Jałbrzykowski urzędu przyjąć nie chciał, wymawiając się wiekiem starczym a przy tym głuchotą i ślepotą²⁰. W konsekwencji 14 X 1567 kapituła postanowiła uwzględnić argumenty prałata scholastyka i prokuratorem na rozpoczęty rok wyznaczyła i prawnie umocowała kanonika Jana Ostrowskiego, który przyjął na siebie ten obowiązek²¹. Jak zatem wynika z podanego przykładu wybrany miał obowiązek przyjęcia wyboru, chyba że potrafił wskazać istnienie jakiejś przyczyny, która by mogła być przeszkodą. Jeszcze jedną możliwość do odmowy przyjęcia urzędu dawał kanonikowi wybór na prokuratora zaocznie, podczas nieobecności samego wybranego. Tak było 31 I 1556, kiedy zaocznie wybrany kanonik Jan Wirbkowski odmówił przyjęcia tego urzędu. Kapituła postanowiła na prośbę uwolnić go od tego obowiązku, a na jego miejsce powołała Wojciecha Narbuta²². 1 X 1562 prokuratorem został wybrany Wiktoryn Wierzbicki, który do pełnienia tego urzędu zbytnio się nie kwapił. Uproszony jednak przez kapitułę, przyjął na siebie ten obowiązek²³.

Czy wobec tylu ciążących na prokuratorach obowiązków i odpowiedzialności, piastowanie tego urzędu można uznać za prestiżowe? Jakie korzyści mogły mieć osoby zgadzające się go pełnić? Czy robiły to z poczucia obowiązku wobec konfratrów? Czy obejmowały go z chęcią i radością, czy raczej pod presją? Czy prokurator zajmował się pobieraniem czynszów od poszczególnych jej członków? Czy robił to sam? I w końcu czy na przestrzeni interesującego nas półwiecza zmieniło się owo podejście?

Na powyższe pytanie nie sposób odpowiedzieć jednoznacznie. Na podejście kanoników do sprawowanego urzędu wpływ miało kilka czynników, również osobiste predyspozycje członków kapituły. Jednych do sprawowania urzędu trzeba było namawiać i przymuszać, inni przyjmowali go z wdzięcznością. 15 V 1535 roku prokuratorem zgodził się zostać Jerzy Chwalczewski, tylko dlatego, że nikt z rezydujących w Wilnie nie chciał „wprząc się do tego jarczma niewdzięcznego”²⁴.

Po przyjęciu wyboru, nowy prokurator, zobowiązany był do złożenia przysięgi o wiernym i uczciwym wypełnianiu swych obowiązków, a w szczególności o niepodejmowaniu żadnych nadzwyczajnych wydatków bez pozwolenia kapituły. Wybieranymi byli niemal zawsze członkowie kapituły, którzy stale rezydowali przy katedrze. Do wyjątków należała sytuacja w której funkcję tę pełniła osoba spoza gremium. Dotyczy to ks. Erazma Wiśniowskiego wikarego katedralnego, 20 X 1559 prezentowanego przez prałata dziekana Jana Wirbkowskiego na swego zastępcę (wiceprokuratora), z pensją 6 gr. litewskich tygodniowo. Od razu też zlecono mu zrobienie świec dla katedry z wosku pszczelego²⁵. Omawiany przypadek wskazuje,

²⁰ BLAN F43-212, k. 141v [Dalej: AVCV IV]; Herbut I, § 492, k. 176.

²¹ AVCV IV, k. 143; Herbut I, § 496-497, k. 176.

²² Herbut I, § 314, k. 123.

²³ AVCV IV, k. 68v; Herbut I, § 249-250, k. 161.

²⁴ Herbut I, § 81, k. 84.

²⁵ BLAN, F43-211, k. 230 [Dalej: AVCV III]; Herbut I, § 670-672, k. 139.

że zmiana na urzędzie prokuratora wymagała zgody kapituły. Wiceprokurator, powołany przez prokuratora pełnił swe funkcje w zastępstwie prokuratora generalnego.

Na wybranym na prokuratora kanoniku ciążyły poważne obowiązki, których zakres obejmował wszystko co odnosiło się do zarządu wspólnym majątkiem kapitulnym, zarówno ruchomym, jak i nieruchomym. W zakres ich obowiązków wchodziła administracja dobrami kapitulnymi, jednak z wyłączeniem wsi prestymonialnych i domów oddanych prawem opcji w dzierżenie kanonikom. Wyjątek stanowiły wakujące wsie prestymonialne, które również podlegały zarządowi prokuratora. Do obowiązków prokuratora należało, w myśl statutu, sprokurowanie pisma zawiadamiającego o zawakowaniu domu. Cytację (zawiadomienie) należało przybić do drzwi zewnętrznych z dwumiesięcznym wyprzedzeniem²⁶. Po prawnie przeprowadzonej opcji, każdy nowo wchodzący w posiadanie domu kanonik powinien do rąk prokuratora, wnieść opłatę wynikającą z otaksowania domu, pod groźbą jego utraty²⁷. Więcej, bez zgody prokuratora w domach kanonicznych nie mogła mieszkać żadna obca osoba. Za nieprzestrzeganie statutu groziła kara trzech kop gr. litewskich²⁸.

Prokurator prowadził kasę kapitulną, rozdelał codzienne dystrybucje, zajmował się pobieraniem kontrybucji uiszczanych przez poddanych we wsiach kapitulnych, pobierał taksy od członków kapituły. Obowiązki ciężące na prokuratorze względem rozdzielania refekcji regulował dekret *De refectioibus et quottidianis distributionibus dandis*. Zadaniem dekretu było zmusić kanoników do osobistego rezydowania przy katedrze. W tym celu postanowiono, by prokuratorzy każdemu odprowadzającemu, albo przynajmniej słuchającemu mszy codziennie rozdawali po dwa grosze litewskie²⁹. Przepis miał na celu zmusić członków kapituły do stałej rezydencji przy katedrze.

Inną kategorię stanowiły przepisy nakazujące prokuratorowi karanie prałtów i kanoników za niedopełnienie określonych obowiązków. Na przykład to prokurator winien czuwać nad tym by nie zaniedbywano odprowadzania mszy³⁰. Ściągał kary pieniężne, które wcześniej w imieniu kapituły sam nakładał – do niego należał bowiem egzekucja sądownictwa dyscyplinarnego kapituły nad gremium³¹, wystawiał pozwy przeciw wszystkim zaniedbującym składanie odpowiednich opłat do skarbcza kapitulnego (czynszów ze wsi, kapalinów, składek na fundusz budowy katedry i inne potrzeby kapituły), nakładał ekskomuniki i uwalniał od nich, gdy tylko ekskomunikowany spłacił kapitule żądane sumy (*nota bene* sam tej karze podlegał). Karał tych, którzy zakłócali w kapitule porządek obrad, poprzez mówienie obelży-

²⁶ *De conferendis domibus et praestimoniis ac beneficiis quo modolibet vacantibus providendis*, BLAN, F43-155, k. 12v.

²⁷ *De domibus taxandis*, BLAN, F43-155, k. 17v.

²⁸ *De non locandis hospitibus in domibus canonicorum*, BLAN, F43-155, k. 17.

²⁹ BLAN, F43-155, k. 20.

³⁰ *De negligentia missarum*, BLAN, F43-155, k. 21.

³¹ Za niestawienie się na kapitułę generalną groziła kara 60 gr. lit. prokurator mógł pobrać ją z pieniędzy funduszowych, *De generalibus capitulis celebrandis*, BLAN, F43-155, k. 22.

wych słów lub za przerwanie głosu³², czy wreszcie kanoników zmuszających podanych do pracy w dni świąteczne.

Prokuratorzy byli także zobowiązani do ochrony prawnej dóbr kapitulnych z wyłączeniem wsi prestymonialnych, nad którymi opieka i nadzór należała do poszczególnych dzierzawców. Wystawiali zatem w imieniu całego gremium pozwy przeciw osobom naruszającym dobra kapitulne. Zazwyczaj były to monity w sporach z okoliczną szlachtą. Prokuratorów podlegała także jurysdykcji kapitulnej w Wilnie. Przykładowo, 10 V 1563 na posiedzeniu kapituły stawili się mieszczanie i krawcy wileńscy, którzy wnieśli skargę w imieniu całego bractwa przeciw krawcom mieszkającym w domach kapitulnych, o to, że do ich bractwa przynależć nie chcą. Kapituła postanowiła nakazać krawcom wstąpić do bractwa, nadto dodała, iż krawcy kapitulni za żaden występki nie mogą być osadzeni w magistrackim więzieniu, podlegają bowiem prokuratorowi kapitulnemu³³.

To prokuratorzy dysponowali pieczęcią mniejszą i większą kapituły. Mniejszą dysponowali wedle własnego uznania, na użycie większej potrzebowali zgody całego gremium. Zobowiązani byli zwrócić pieczęć wraz z zakończeniem swego urzędowania³⁴.

Przede wszystkim jednak prokuratorzy sprawowali pieczę nad finansami kapituły³⁵. Raz w tygodniu wypłacali dystrybucje codzienne. Dystrybucje roczne rozdzielano w czasie sesji generalnych. Jak wynika z rachunków i akt, obok dystrybucji pieniężnych rozdzielali także codziennie chleby zwane bułami, a w czasie Adwentu i Wielkiego Postu - śledzie każdemu członkowi, który obecny był na posiedzeniach. 25 II 1561 kapituła zaleciła prokuratorowi kanonikowi Wiktorynowi Wierzbickiemu, by według dawnego zwyczaju, zakupił 3 beczki śledzi świeżych i rozdzielił je pomiędzy osoby kapitulne, dając przy tym każdemu po 15 sztuk³⁶. Natomiast już 6 II 1562 roku polecono prokuratorowi, by zakupił jedną beczkę śledzi lub dwie gdyby była taka potrzeba i rozdawał po 20 sztuk wszystkim obecnym współbraciom w każdą środę, piątek i sobotę przez cały Wielki Post³⁷.

Niektóre z obowiązków dzielił prokurator z notariuszem. Do tych obu urzędników należało czytanie statutu na początku kapituł generalnych. W myśl statutu winni czytać cały tekst lub przynajmniej jego tytuły³⁸.

Pobrane przez prokuratorów czynsze czy daniny, inna gotowizna oraz skarb kapituły pozostawały przez cały okres sprawowania urzędu pod ich opieką. Pieniądze składowane były w specjalnej skrzyni, zamykanej na kilka zamków, do której kluczami dysponowali co najmniej dwaj duchowni. 4 X 1533 kapituła posta-

³² *De infamentibus et vota in capitulo in terrumpentibus*, BLAN, F43-155, k. 23v.

³³ AVCV IV, k. 94v; Herbert I, § 345-346, k. 165; *Akty Cechów wileńskich 1495-1759*, H. Łowmiański, M. Łowmiańska, S. Kościalkowski, wyd. J. Jurkiewicz, Poznań 2006, s. 63, nr 53.

³⁴ AVCV IV, k. 141; Herbert I, § 490-491, k. 176.

³⁵ O tym J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972, s. 29.

³⁶ AVCV IV, k. 7v; Herbert I, § 24-25, k. 151.

³⁷ AVCV IV, k. 47; Herbert I, § 172-174, k. 158.

³⁸ *De legendis statutis in capitulo generalis initio*, BLAN F43-155, k. 23.

nowiła jeden z kluczy oddać Chwalczewskiemu, ówczesnemu prokuratorowi generalnemu, drugi zaś przekazała jednemu z trzech ówczesznie wyznaczonych dywizorów³⁹. Rok później 2 X 1534 klucze do kasy wziął nowo wybrany prokurator Andrzej Nadbor⁴⁰. 25 II 1561 z kolei klucze do skrzyni kapituły znajdującej się w zakrystii zagubiły się, wtedy kapituła postanowiła wezwać ślusarza do jej otwarcia. Dzięki temu, iż informacje o tym co w skrzyni znaleziono wpisano do akt, wiemy że składowano w niej nie tylko gotowiznę⁴¹. Brak natomiast w skrzyni kop groszy litewskich mógłby wskazywać na to, że była to jedna z dwóch lub więcej skrzyń. Na istnienie więcej niż jednej skrzyni wskazywałaby również wzmianka zapisana pod datą 10 X 1561. Wtedy to, w skrzynce małej znajdować się miały ułamki srebra i złota, oraz 45 dukatów złotych, t. j. 27 tureckich i 18 węgierskich⁴².

W myśl statutu *Ut pecuniae anniversariorum in alios usus non conuertantur*, prokuratorzy przyjmowali zapisy anniwersarzowe, a później wypłacali pieniądze duchownym odprawiającym oficjum i msze za dusze zmarłych⁴³.

Jako zarządcy dóbr kapitulnych, wspólnych i aktualnie wakujących, prokuratorzy mieli sformułowany w statucie *expressis verbis* obowiązek wizytowania wsi kapitulnych, spisywania wszelkich zauważonych szkód i zaniedbań, tak ze strony rządców posiadłości jak i kmieci.

Statut nakładał na prokuratorów także obowiązek przeprowadzenia wizytacji domów kanonicznych – mieli przy tym upominać właścicieli szczególnie zaniedbanych domostw, aby dokonywali niezbędnych remontów.

Aby zapobiec szkodom i obróceniu w niwecz dorobku życia konfratrów, na prokuratorach spoczywał obowiązek sporządzania inwentarza ruchomości pozostających w domu i we wsi prestymonialnej członka kapituły po jego śmierci. Pieniądze uzyskane ze sprzedaży derelictów miały być przeznaczane na pokrycie długów zmarłego, wynagrodzenia dla jego sług (jeśli takowych nieboszczyk posiadał), a pozostałe pieniądze miały być przeznaczone na anniwersarz za jego duszę⁴⁴.

Postanowieniami statutu zobowiązani byli prokuratorzy do przeprowadzania lustracji i wizytacji. Spełniali wreszcie szereg zadań o charakterze organizacyjno – porządkowym, których nie brakowało w codziennym życiu korporacji. 10 XI 1558 kapituła postanowiła posłać na własny koszt kanonika prokuratora Narbutta, by obecny był przy rozgraniczeniu dóbr kamienieckich⁴⁵. Było to polecenie zgodne z literą statutu i dekretu *O kopcach*. W razie wszczęcia procesu o granice dóbr kapitulnych, gdy już przyjdzie do usypywaniu kopców, prokuratorzy winni być przy tym

³⁹ AVCV II, k. 1v; Herburt I, § 3, k. 81.

⁴⁰ AVCV II, k. ; Herburt I, § 51, k. 83.

⁴¹ W skrzyni znaleziono: dukatów węgierskich 54; a tureckich 27; kielich srebrny biały z patyną i pacyfikałem, oraz wiele relikwii, kamyki, niektóre od ubiorów kościelnych i klejnotów odjęte; trzy większe klamry gładkie a dwie mniejsze pozłacane i pewne ułamki srebrne i flaszeczkę szklaną z balsamem, AVCV IV, k. 8v, Herburt I, § 27-28, k. 151.

⁴² AVCV IV, k. 37v; Herburt I, § 127-129, k.156.

⁴³ BLAN, F43-155, k. 28.

⁴⁴ BLAN, F43-155, k. 14v.

⁴⁵ Herburt I, § 560 -561, k. 135.

obecni⁴⁶. Nie wszystko regulowała litera statutu, nie wszystkie wydatki i dochody zostały odnotowane w protokołach. Informacje o bogactwie spraw, którymi zajmował się prokurator znajdziemy w szczegółowych rachunkach.

Za wypełnianie swych obowiązków prokuratorzy otrzymywali wynagrodzenie wypłacane w gotówce i w naturze. Wzmianki o tym znajdujemy w aktach kapitulnych. 10 X 1561 nowo wybranemu prokuratorowi wyznaczono pensję równą 24 kop gr. litewskich⁴⁷. W 1579/1580 pensja prokuratora wzrosła do 30 kop gr. litewskich⁴⁸.

W myśl statutu nikt nie powinien, pod jakimkolwiek pretekstem, wtrącać się do obowiązków prokuratora. Nieposłusznym groziła kara suspensy⁴⁹. W kolejnym dekreście nakazano, ażeby wszyscy prokuratorzy odznaczeni się bardzo dobrą znajomością statutu, a nade wszystko zobowiązano ich do ścisłego egzekwowania jego postanowień. W razie zaniechania, niezależnie od przyczyny, podlegali karze takiej jakiej nie wykonali. Nadto popaść mieli w ekskomunikę. Pozostawać mieli w niej tak długo, jak długo nie uczynią satysfakcji całemu gronu⁵⁰.

Rachunki prokuratorskie

Zgodnie ze statutem *De temporibus rationis a capituli procuratoribus quotannis reddendae*, prokuratorzy zobowiązani byli do przedkładania kapitule sprawozdań ze swej działalności. Powinni być na to przygotowani w całym okresie sprawowania urzędu. W razie pilnej potrzeby gremium kanoników miało prawo zażądać od prokuratorów zdania rachunków nawet na sesji partykularnej. Prokuratorzy wini zawsze mieć swoje rachunki gotowe do przedłożenia. W świetle statutu, w dziesięć dni po wezwaniu do okazania rachunków prokurator powinien stawić się z gotowymi rejestrami. Gdyby dzień ten wypadał w niedzielę lub inne święto wtedy uczynić miał to zaraz dnia następnego. Za nieposłuszeństwo, niezależnie od przyczyny, groziła utrata refekcji. A nadto według prawa *ipso facto* groziło odebranie na rok prestymonium i utrata z niego dochodów. Nawet gdyby rachunki zdane zostały choćby dnia następnego nadal podlegał owej karze. Od obowiązku zdania owych rachunków, bez ponoszenia konsekwencji, mogła uwolnić tylko choroba, która zastała prokuratora w Wilnie. Wtedy rachunki powinien zdać wydelegowany przez prokuratora zastępca. Dzięki temu prawu, kapituła broniła się, na wypadek śmierci prokuratora, przed utratą informacji o aktualnym stanie kasy kapitulnej⁵¹. Zwykle jednak prokuratorzy mieli obowiązek do przedkładania zestawienia przychodów i

⁴⁶ *De coppis*, BLAN, F43-155, k. 19.

⁴⁷ AVCV IV, k. 36v; Herbert I, § 126, k. 156.

⁴⁸ BLAN, F43-452, k. 26v.

⁴⁹ BLAN, F43-155, k. 24v.

⁵⁰ Si autem, quo Deus auertat, amore, favore, odio, vel quavis alia humana gratia, contra delinquentes neglexerint extendere exequi statute, luant ipsi paenam illam, quam neglexerunt exigere, quamque incurrant ipso facto sintque excommunicati; a qua non nisi satisfaction praevia absolvantur, in quo eorum conscientias oneramus, BLAN, F43-155, k. 25.

⁵¹ BLAN, F43-155, k. 31-32.

rozchodów oraz długów na jesiennej sesji generalnej. Prokuratorzy zdawali rachunki ze swej działalności przede wszystkim dlatego, by wszystkim współpracownikom wiadome były wszystkie przychody i rozchody, nadto by przez ich administrację kapituła nie doznała jakiegoś uszczerbku. W razie odmowy pozbawieni być mieli codziennych dystrybucji⁵².

Zdając rachunki prokuratorzy rozliczali się z pieniędzy, które przejęli od swoich poprzedników. Chcąc uniknąć wszelkich niesnasek między następującymi po sobie prokuratorami, względem przekazywania gotówki, statut stanowił, że dawniejsi prokuratorzy powinni sami swoim następcom przekazać urząd bez jakichkolwiek długów, a wszelkie zaległe czynsze i udzielone pożyczki odzyskać sami⁵³.

Liczne wzmianki w metryce wspominają o składaniu sprawozdań przez prokuratorów, zgodnie ze statutem, właśnie podczas jesiennej sesji generalnej. Najwcześniejszy zachowany rejestr, przynajmniej w części, to rachunki zdane przez kanonika Jana Ostrowskiego, na kapitule generalnej (zimowej) w 1570 roku⁵⁴. Rachunki z lat późniejszych w większości przypadków zachowały się już w całości. Owe zestawienia w zależności od tego w jakim roku i za czyjej prokuratorstwa powstały mają różną postać. Rachunki z lat 70 wieku XVI są lakoniczne, zawierają mniej szczegółów niż te z końca wieku XVI. Różna jest także kwota obrotu. Z rachunków dowiadujemy się skąd kapituła czerpała swe dochody, oraz na jakie cele je przeznaczała. Z analizy rachunków składanych przez prokuratorów z ostatnich 20 lat XVI wieku wylania się schemat, według którego były one sporządzane. Wszystkie rachunki rozpoczynają się od podania imienia i nazwiska prokuratora zdającego rachunek oraz daty jego sporządzenia nie zaś rozliczenia. Przykładowo, akta kapitulne pod datą 2 X 1585 podają informację o zdaniu rachunków prokuratorów przez prałata dziekana Jana Jarczewskiego⁵⁵. Natomiast przedłożony przez Jarczewskiego rachunek jest zestawieniem przychodu i rozchodu od 1 X 1585 do ostatniego dnia miesiąca września roku następnego⁵⁶. I w rzeczy samej, pod datą 2 X 1586 w aktach kapitulnych zapisana została informacja o zdaniu rachunków przez prokuratora Jarczewskiego, ze wszystkich kapitulnych dochodów i rozchodów⁵⁷. Wszelkie operacje finansowe zostały zatwierdzone. Prokuratorowi Jarczewskiemu na jego żądanie zostało wystawione odpowiednie pokwitowanie. Dalej, w rachunkach podana będzie suma tego co pozostało w kapitulnej skrzyni z poprzedniej kadencji. Drugą część rachunków to przychód kapituły. W świetle rachunków główny dochód pochodził z czynszów z majątków wspólnych kapituły⁵⁸, dzierżawy karczem we wsiach kapitul-

⁵² *Ut procuratores exacto anno rationem suae administrationis ponant*, BLAN, F43-155, k. 25.

⁵³ *De antiquis debitis*, BLAN, F43-155, k. 25v.

⁵⁴ *Regestrum perceptorum pecuniae --- 1569-1570*, BLAN, F43-441; *Regestrum refectionum ---1569-1570*, BLAN, F43-442.

⁵⁵ BLAN, AVCV VI, s. 443-445; Herbut I, § 350-352, k. 271-272.

⁵⁶ BLAN, F43-455, k. 1-1v.

⁵⁷ BLAN, AVCV VII, k. 37-38v; Herbut I, § 67-69, k. 281.

⁵⁸ Przykładowo w dochodzie z Ponar w roku 1585/1586 wyszczególniono: Z gumna za żyto sprzedane z nieurodzaju tego roku kop 4/15; siano skoszonego tego roku sprzedano za kop 6; za kapustę sprze-

nych, wyrobu potażu, czynszów od mieszczan jurydyki kapitulnej w Wilnie⁵⁹. Do przychodu liczyły się także pieniądze legowane na anniwersarze. Prokuratorzy przyjmowali zapisy anniwersarzowe, a potem wypłacali pieniądze duchownym odprawiającym oficjum i msze za zmarłych.

Kolejna część rachunków - trzecia - to wydatki. Pierwszy zapisywano rozchód pieniędzy na refekcje. Wynika z niego, że pieniądze rozdzielano raz w tygodniu, a ich wysokość była uzależniona od ilości dni, podczas których kanonik przebywał przy katedrze, pomnożonej przez wysokość refekcji przypadającej na jeden dzień. Nie wszyscy zatem kanonicy otrzymywali jednakową ilość pieniędzy. Dzięki tej informacji, możemy z dokładnością co do tygodnia ustalić, czy dana osoba rezydowała przy katedrze, czy przebywała w Wilnie, bądź też ustalić przybliżoną datę śmierci. Kolejno wymieniane były pieniądze wydane na chleby zwane bułami lub wartość owego chleba, który został rozdany. Kanonicy nie zawsze dostawali bowiem ekwiwalent pieniężny, czasami otrzymywali chleb w naturze⁶⁰. Te pieniądze również, przynajmniej w świetle rachunków, wypłacane były podobnie jak refekcje - raz w tygodniu. Następnie wyszczególniano kolejno kwoty wydane na śledzie, pieniądze funduszowe prałatów i kanoników, pieniądze wypłacone na anniwersarze oraz wypłacone konsolacje.

Widać zatem, że na prokuratorach spoczywały niemałe obowiązki i duża odpowiedzialność. Ich zakres szerzej odsłaniają nam rachunki. Szczególnie ostatnia ich część - wydatki na inne potrzeby kapituły. Wynika z nich, że to właśnie prokurator opłacał wszystkie osoby będące na urzędzie w kapitule, wypłacał pensje notariuszom kapituły⁶¹ i wszystkim, którzy wykonywali różnego rodzaju zlecenia. Zopatrzywał kapitułę w воск, papier, materiały, nici, sznury. Dbał o naprawę sprzętów kościelnych, szat i naczyń liturgicznych, wydawał jałmużnę i ściągał długi.

---

daną otrzymano kop 3/16; ze sprzedaży sera i masła - kop 5/16; z ryb złowionych w jeziorze Rzesza, które podlegało pod Ponary otrzymano kop 2/35; z czynszów licząc od włóki po groszy 60 zebrano kop 20; z karczmy ponarskiej kop 16; Z młynów we dworze ponarskich licząc od beczki żyta po 8 wybrano kop 19/32/4; za 6 miednic miodu od poddanych ponarskich licząc za każdą miednicę po groszy 62 uzyskano kop 6/12. Suma wszystkiego dochodu z Ponar to 82 kopy i groszy 56/4; Zob. BLAN, F43-455, k. 12-12v.

⁵⁹ Warto zaznaczyć, iż w rachunkach wszyscy dzierżawcy domów kapitulnych wymienieni są z imienia i nazwiska obok podana jest suma jaką uścili w danym roku. Główni najemcy wzmiankowani zostali w kolejności, która uzależniona była od ulicy na jakiej znajdował się dom.

⁶⁰ Herbert I, § 400, k. 103.

⁶¹ BLAN, F43-452, k. 20.

Aneks

Prokuratorzy wileńskiej kapituły katedralnej w układzie chronologicznym

Kadencja	Prokurator, data wyboru (w. - wzmiankowany z urzędem)
1550/1551	Jan Wirbkowski, 14 II 1551 ⁶²
1551/1552	Jan Wirbkowski, Wojciech Narbut, 1 X 1551 ⁶³
1552/1553	Zaraza w Wilnie
1553/1554	Bartłomiej z Kowna, Wojciech Narbut w. 28 IX 1554 ⁶⁴
1554/1555	Bartłomiej z Kowna, Wojciech Narbut 5 X 1554 ⁶⁵ , Wojciech Grabowski zaocznie 16 II 1555 został wyznaczony pomocnikiem Wojciechowi Narbutowi w zastępstwie chorego Bartłomieja z Kowna ⁶⁶ .
1555/1556	Jan Wirbkowski, Stanisław Narkuski 4 X 1555 ⁶⁷ . Wirbkowski prokuratorem został wybrany zaocznie dlatego wniósł protest, znać jednak że w końcu przyjął urząd, bowiem z tytułem prokuratora wzmiankowany 10 X 1555 ⁶⁸ . Z urzędu został zwolniony 31 I 1556 a na jego miejsce wybrano Wojciecha Narbuta ⁶⁹ .
1556/1557	Jan Wirbkowski, Stanisław Narkuski 2 X 1556 ⁷⁰ 12 X 1556 kapituła przedłożyła nad dwoma wcześniej wyznaczonymi prokuratorami Wojciecha Narbuta, czyniąc go prokuratorem generalnym ⁷¹ .
1557/1558	Józef Jasiński, Wojciech Narbut 15 X 1557 ⁷²
1558/1559	Wojciech Narbut w. 14 X 1558 ⁷³ 2 II 1559 Narbuta zastępował Narkuski ⁷⁴ .
1559/1560	Jan Wirbkowski 6 X 1559 ⁷⁵ . 20 X 1559 wiceprokuratorem kapituły został Erazm Wiśniewski- wikary katedralny ⁷⁶ . 26 VI 1560 Wirbkowski na czas wyjazdu z Wilna, wyznaczył na swego następcę Wojciecha Grabowskiego ⁷⁷
1560/1561	Wawrzyniec Wolski, Wiktoryn Wierzbicki 30 IX 1560 ⁷⁸ . Ostatecznie 2 X 1560 urząd prokuratora przyjął tylko Wierzbicki ⁷⁹ 5 XII 1560 ekwitatorem w zastępstwie Jana Wirbkowskiego ustanowiono Wierzbickiego ⁸⁰ . Wierzbicki urząd ekwitatora przyjął 31 I 1561 ⁸¹ . 25 II 1561 Jan Pikarski w zastępstwie Wierzbickiego rozdzielił pieniądze funduszowe ⁸² . 3 X 1561 zwolniono z ekwitatury Wierzbickiego ⁸³ .

⁶² Herburt I, § 12, k.106.⁶³ ACV III, k. 17; Herburt I, § 41, k. 108.⁶⁴ AVCV III, k. 70, Herburt I, § 197, k. 116.⁶⁵ Herburt I, § 213, k. 117.⁶⁶ Herburt I, § 246, k. 119.⁶⁷ AVCV III, k. 117; Herburt I, § 298, k. 122.⁶⁸ Herburt I, § 304, k. 122.⁶⁹ Herburt I, § 314, k. 123.⁷⁰ Herburt I, § 377, k. 127.⁷¹ ACV III, k. 157; Herburt I, § 386, k. 127.⁷² Herburt I, § 453, k. 130.⁷³ ACV III, k. 207v; Herburt I, § 558-559, k. 135.⁷⁴ Herburt I, § 564, k. 135.⁷⁵ AVCV III, k. 226; Herburt I, § 646-647, k. 138.⁷⁶ AVCV III, k. 230; Herburt I, § 670-672, k. 139.⁷⁷ AVCV III, k. 256; Herburt I, § 764-765, k. 143.⁷⁸ AVCV III, k. 293; Herburt I, § 869-870, k. 148.⁷⁹ AVCV III, k. 294; Herburt I, § 872-873, k. 148.

- 1561/1562 Piotr Arciechowski 10 X 1561⁸⁴.
 1562/1563 Wiktoryn Wierzbicki 1 X 1562⁸⁵;
 1563/1564 Jan Makowiecki 3 XI 1563⁸⁶;
 1564/1565 Jan Makowiecki⁸⁷; Wiktoryn Wierzbicki wspomniany prokuratorem na kapitule generalnej 14 II 1565⁸⁸
 1565/1566 Jan Makowiecki
 1566/1567 Jan Makowiecki
 1567/1568 Stefan Grabia Jałbrzykowski 6 X 1567⁸⁹; 14 X 1567 miast Grabi prokuratorem wybrany został Jan Ostrowski⁹⁰;
 1568/1569 Jan Ostrowski w. 3 II 1569⁹¹; 10 V 1569 w zastępstwie Jana Ostrowskiego wyznaczono wiceprokuratorem księdza Antoniego z Łomży⁹²;
 1569/1570 Wawrzyniec Wolski 7 X 1569⁹³; 14 VII 1570 Wojciech Grabowski wiceprokuratorem z powodu nieobecności Wolskiego⁹⁴.
 1570/1571 Wawrzyniec Wolski 3 XI 1570⁹⁵; 30 VI 1571 Wolski ustanowił swoim zastępcą i wiceprokuratorem kanonika Stanisława Goreckiego⁹⁶;
 1571/1572 Wawrzyniec Wolski w. 7 VI 1572⁹⁷
 1572/1573 Wawrzyniec Wolski
 1573/1574 Wawrzyniec Wolski
 1574/1575 28 IX 1574 Wawrzyniec Wolski ustanowił swoim zastępcą wiceprokuratorem z powodu choroby Stanisława Goreckiego⁹⁸; Wawrzyniec Wolski 8 X 1574⁹⁹.
 1575/1576 Wawrzyniec Wolski 19 X 1575¹⁰⁰;
 1576/1577 Wawrzyniec Wolski
 1577/1578 Wawrzyniec Wolski
 1578/1579 Wawrzyniec wolski
 1579/1580 Wawrzyniec Wolski
 1580/1581 Wawrzyniec Wolski
 1581/1582 Wawrzyniec Wolski

⁸⁰ AVCV III, k. 301; Herbut I, § 897-898, k. 149.

⁸¹ ACVC IV, k. 2; Herbut I, § 4-5, k. 150.

⁸² AVCV IV, k. 8v; Herbut I, § 27-28, k. 151.

⁸³ AVCV IV, k. 34; Herbut I, § 117-118, k. 155.

⁸⁴ AVCV IV, k. 36v; Herbut I, § 126, k. 156.

⁸⁵ AVCV IV, k. 68v; Herbut I, § 249-250, k. 161.

⁸⁶ AVCV IV, k. 104v; Herbut I, § 389-391, k. 168.

⁸⁷ AVCV IV, k. 135; Herbut I, § 472-473, k. 174.

⁸⁸ AVCV IV, k. 125v; Herbut I, § 450, k. 173.

⁸⁹ AVCV IV, k. 141v; Herbut I, § 492, k. 176.

⁹² AVCV IV, k. 196; Herbut I, § 616-617, k. 185.

⁹¹ AVCV IV, k. 190; Herbut I, § 599-600, k. 183.

⁹⁰ AVCV IV, k. 143; Herbut I, § 496-497, k. 176.

⁹³ AVCV IV, k. 219; Herbut I, § 663, k. 189.

⁹⁴ AVCV IV, k. 259v; Herbut I, § 766, k. 196.

⁹⁵ AVCV V, k. 7; Herbut I, § 27-28, k. 198.

⁹⁶ AVCV V, k. 43v-44; Herbut I, § 133-134, k. 206.

⁹⁷ AVCV V, k. 69-69v; Herbut I, § 225-226, k. 211.

⁹⁸ AVCV V, k. 149v-150; Herbut I, § 440-442, k. 226.

⁹⁹ AVCV V, k. 155-155v; Herbut I, § 453-455, k. 227.

¹⁰⁰ AVCV V, k. 194; Herbut I, § 537-538, k. 234.

1582/1583	Wawrzyniec Wolski
1583/1584	Wawrzyniec Wolski urząd prokuratora pełnił do śmierci. Wolski zmarł krótko przed 17 IX 1584 ¹⁰¹ .
1584/1585	Jan Jarczewski ¹⁰²
1585/1586	Jan Jarczewski
1586/1587	Jan Jarczewski
1587/1588	Jan Jarczewski
1588/1589	Jan Jarczewski
1589/1590	Jan Jarczewski
1590/1591	Jan Jarczewski; Bartłomiej Niedźwiecki wiceprokurator wybrany 10 X 1591 ¹⁰³
1591/1592	Jan Jarczewski; Bartłomiej Niedźwiecki (wiceprokurator)
1592/1593	Jan Jarczewski
1593/1594	Jan Jarczewski
1594/1595	Jan Jarczewski
1595/1596	Jan Jarczewski; Mikołaj Dicus wiceprokurator wybrany 5 I 1596 ¹⁰⁴ Jan Jarczewski zmarł przed 10 V 1596, na jego miejsce kapituła wybrała na swego prokuratora Mikołaja Dicus ¹⁰⁵ .
1596/1597	Mikołaj Dicus
1597/1598	Mikołaj Dicus
1598/1599	Mikołaj Dicus
1599/1600	Mikołaj Dicus

---

¹⁰¹ AVCV VI, s. 368-369; Herburt I, § 283-284, k. 266.

¹⁰² AVCV VI, s. 369-372; Herburt I, § 285-286, k. 266.

¹⁰³ AVCV VII, k. 168v; Herburt I, § 363-364, k. 306.

¹⁰⁴ AVCV VII, k. 250; Herburt I, § 628-630, k. 324.

¹⁰⁵ AVCV VII, k. 261-261v; Herburt I, § 680-681, k. 327.

Резюме

Прокуроры вильнюсского кафедрального капитула во второй половине XVI века

Исследования капитулов в дальнейшем пользуются популярностью. Однако же все еще неизученными остаются многие вопросы, связанные с функционированием этих корпораций. Так дело обстоит также с должностью прокурора. Основным источником нормативного характера, представляющим сведения о полномочиях и обязанностях, находящихся в руках прокуроров вильнюсского капитула, является капиульный статус за 1515 г. Автор раскрывает немалые обязанности, которыми обременены были прокуроры и большую ответственность, что особенно заметно в расчётах, а особенно в последней их части – расходах на другие нужды капитула. Из них следует, что именно прокуратор оплачивал все лица, состоящие на должности в капитуле; он выплачивал зарплаты нотариусам капиула и всем, кто выполнял разного рода поручения. Он снабжал капитул воском, бумагой, материалами, нитками, веревками. Он заботился также о починке костельной утвари, облачения и священных сосудов, подавал милостпеню и взимал долги. Неоспоримую ценность данного труда представляет собой приложение, в котором перечислены прокуроры вильнюсского кафедрального капитула в хронологическом порядке.

Summary

Prosecutor of cathedral's chapter in Vilnius in second half 16th century.

Research for chapters still popularity. However constantly become lot of a problem connects with functioning this corporations, and also office of prosecutor. Basic source inform about qualification and duty impose of prosecutor chapters Vilnius is statute of chapter. Author describe a lot of duty impose prosecutor and responsibility, particularity visible through accounts in particular last part- other accounts chapter. We can read that is prosecutor paid all peoples who work in the chapters. He paid remuneration notary and all workers. He provided chapter in: wax, paper, materials, and threads rope. He cared about repair equipment of church, robe and liturgical dishes, he gave alms and he to collect receivables. Undeniable value this paper is annexes which enumerate prosecutor of cathedral's chapter in Vilnius in chronological order.

